

ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕ НА МЕЖДУНАРОДЕН ТУРИЗЪМ В ИЗТОЧЕН ТИМОР

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM IN EAST TIMOR

Слави Димитров

Slavi Dimitrov

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
„St. Cyril and St. Methodius“ University of Veliko Tarnovo

Abstract: Opportunities for tourism development in East Timor are relatively few, given the recent ongoing struggle for independence, and the relatively small number of international visitors. It will probably take some time to re-attract international visitors by improving tourism development opportunities, and it will also take time for other countries to soften their travel recommendations in East Timor, which is an important step in making the country more attractive place to relax. Of interest are the cultural and Portuguese colonial heritage, the history of the resistance and the local culture.

Key words: Tourism, East Timor, Independence, Cultural Heritage

JEL: L83

Въведение

Развитието на туризма в Източен Тимор е все още на ранен етап, което не е изненадващо, предвид неотдавнашната продължителна борба за независимост и сравнително малкият брой международни посетители. Продължителното присъствие на Интегрираната мисия на ООН в Източен Тимор допринесе за развитието на т.нар. „изкуствена“ туристическа индустрия, където ограничената мобилност на международния персонал създаде затворен пазар и погрешно впечатление, че туристическият ръст е постижим с малко или никакви усилия. След напускането на мироопазващата мисия през декември 2012 г. заетостта на хотелите в Дили и посетителите като цяло намаляха значително.

Вероятно ще е необходимо известно време за повторно привличане на международни посетители чрез подобряване възможностите за развитие на туризъм, а освен това ще е необходимо време другите държави да смекчат своите препоръки за пътуване в Източен Тимор, което е важна стъпка за превръщането на страната в по-привлекателно място за почивка.

Пристигащите в Източен Тимор са предимно пътуващи по бизнес, за да видят семейството и приятелите си или да работят за международните правителствени организации в Дили. Малцина са тези, които посещават Източен Тимор с основната цел „почивка“. Някои от тях се занимават с разглеждане на забележителности, а други се радват на по-специални занимания. Източен Тимор е много подходящ за предоставяне на широк спектър от такива дейности, включително гмуркане, разглеждане на морски диви животни, преходи, пещерни обиколки, включително с мотоциклети/4-колесни и културен туризъм.

Все още Източен Тимор е сравнително скъпо и отнемащо време място за посещение (в сравнение с някои съседни дестинации), но притежава добър потенциал за развитие на туризма със специфични пазарни сегменти, т.е. туристи, които търсят нови и до голяма степен недокоснати дестинации, предлагащи природна красота, интересна култура и желаят да практикуват дейности със специални интереси (особено морски).

Интерес представляват културното и португалското колониално наследство, историята на съпротивата и местната култура. Тиморците като цяло са изключително дружелюбни и много гостоприемни към международните туристи, което също привлича интерес към тази „нова“ дестинация. „Източен Тимор има силно, уникално традиционно културно наследство с голямо влияние от португалската и индонезийската епоха. Местните жители справедливо се гордеят с културното си наследство и желаят да споделят това с посетителите” (Carlos, Imines, 2013, p. 16).

Предмет на изследване е международният туризъм в Източен Тимор, обект на изследване са възможностите за развитие на туризъм в тази нова туристическа дестинация, а целта е да се анализира състоянието, възможностите и перспективите за развитие на международен туризъм в Източен Тимор. Използваните методи са теоретичния анализ и синтез, историографски метод, конвергентен анализ и графически методи. Дестинацията е сравнително слабо разглеждана в българската туристическа наука (Dimitrov, 2009, pp. 528–535).

Изложение

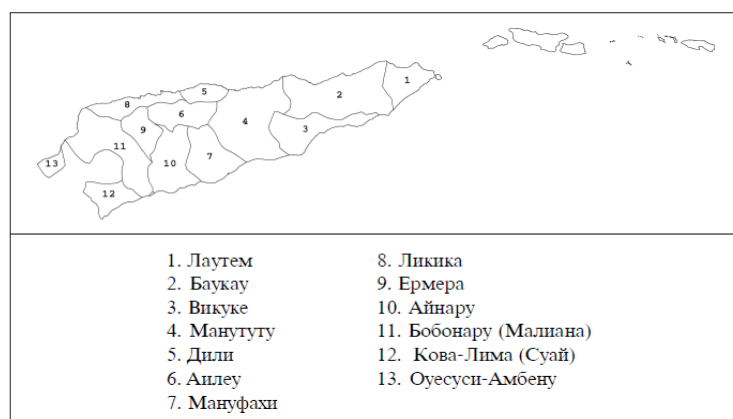
Демократична република Източен Тимор е държава в Югоизточна Азия. Разположена е в източната част на о-в Тимор, най-големия остров от Малките Зондаски острови, заедно с островите Камбинг и Яко и анклава Окуси на северозападния бряг. Има площ от 14 918 км². Граничи с Индонезия (228 км) и има брегова линия 706 км (Dimitrov, 2009, p. 528).

Релефът е предимно планински. Най-високите планини са на запад (с най-висока точка връх Тата Майлау – 2963 м), които постепенно на изток преминават в каменисто плато с височина 500–700 м, завършващо на юг с тясна равнина. Страната притежава прекрасни бели плажове, многобройни пещерни образувания и извори с минерална вода.

Климатът е субекваториален, влажен, с постоянни годишни температури от 25 до 27°C. Изразени са 2 мусонни годишни сезона (сух и дъждовен). Валежите варират между 2000 и 3000 мм годишно. Най-влажна е южната част на страната. Реките са къси и пълноводни (Лоес, Лакио, Сейкал, Бе-Лулио). Островът често е връхлитан от тропически циклони.

Растителността е сравнително бедна. Около 70% от площта са покрити с влажни тропически гори, по крайбрежието е разпространена мангрова растителност. В планинските и предпланинските райони се срещат гори от сандалово дърво (Луканов, 2007). Тропическите води са богати на морски животни, които предизвикват интерес сред туристите.

Населението на страната е 1,414 млн. жители (2021 г.). Най-голям град е столицата Дили (281 хил. ж.). Страната се разделя на 13 дистрикта (фиг. 1.).

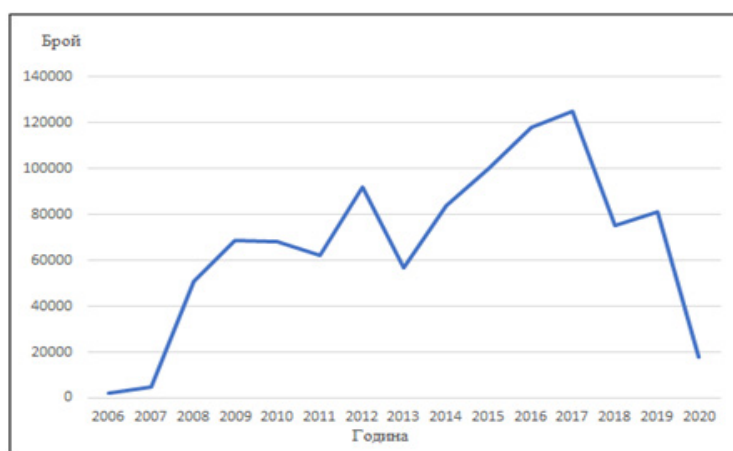

Фиг. 1. Административно деление на Източен Тимор

Стопанство. Брутният вътрешен продукт (БВП) е 4,510 млрд. долара, на глава от населението се падат по 3663 долара (2019 г.). Силни страни за икономиката са залежите на нефт и газ в Тиморско море. Традиционната основа на земеделието – кафето, е главният експортен продукт. Слабите страни са свързани с разрушената инфраструктура по време на безпорядъка през 1999 г., а породената нестабилност отблъсква инвеститорите. Промисленият сектор остава недоразвит. От 2000 г. в обръщение е американския долар (Mateev, 2009, p. 128).

Първичният сектор формира 9,1% от БВП, индустрията 56,7%, а на обслужването и туризмът се падат 34,4% от БВП.

Туризмът разполага със сравнително добре развита инфраструктура. Главното пристанище е Дили. Аерогарите са 8 (3 с асфалтирани писти). Няма жп линии. През 2019 г. страната е посещена от 81 хил. туристи. В резултата на Ковид-пандемията броят на туристите през 2020 г. рязко намаля на 18 хил. (-77,9%) (фиг. №2).

Фиг. 2. Брой туристи посетили Източен Тимор (2006 – 2020 г.)

Източник: World Bank

Влияние върху икономическото развитие оказва членството на страната в Общността на португалоговорещите страни, която обединява независимите Лузофон страни в света с цел да организира сътрудничество и съвместни действия в различни области. Общността е учредена на 17 юли 1996 г. в Лисабон с конференция на държавните и правителствени ръководители на Ангола, Бразилия, Гвинея-Бисау, Кабо Верде, Мозамбик, Португалия и Сао Томе и Принсипи. Източен Тимор получи статут на наблюдател през 1999 г. и статут на пълноправен член, след постигането на официалната независимост през 2002 г. (Dimitrov, 2009, p. 534).

След края на индонезийската окупация и подкрепата на международната общност страната гледа уверено в своето бъдеще. Тя има пълната подкрепа на Португалия и португалоговорещите страни. Обсъжда се и желанието на новата държава Източен Тимор да стане член на АСЕАН (Mateev, 2009, p. 189), което значително увеличава нейните възможности за икономически и социален просперитет. Елемент от интеграционния процес на континента е решението за създаване на Източноазиатска общност между АСЕАН, Китай, Япония и Южна Корея, чиято по-далечна цел е формирането на още една мегазона за свободна търговия в света (Parashkevov, p. 2013, 44).

Източен Тимор има силни стремежи за растеж на туризма на национално ниво, както е посочено в „Стратегически план за развитие на Източен Тимор 2011 – 2030 г.“: „Петролният сектор... ще осигури индустриална база на нашата икономика. Туризмът, и по-специално екотуризмът, ще има основен принос за националната икономика... (Government of Timor-Leste..., p. 108).

Развитието на икономиката на Тимор-Източен ще бъде изградено около растежа на три основни сектора: селско стопанство, туризъм и петрол. В тези индустрии Източен Тимор има

значителни предимства поради наличието на природни ресурси, географско местоположение и икономически профил”.

„В глобален пазар, търсещ нови и автентични туристически предложения, Източен Тимор ще се позиционира, за да предостави набор от туристически преживявания, които се възползват от нашата природна красота, култура и наследство. Това ще позволи на Източен Тимор да се разграничи от туристическите предложения на масовия пазар и да се хареса на нарастващия пазарен сегмент, търсещ бутикови и уникални преживявания и места.

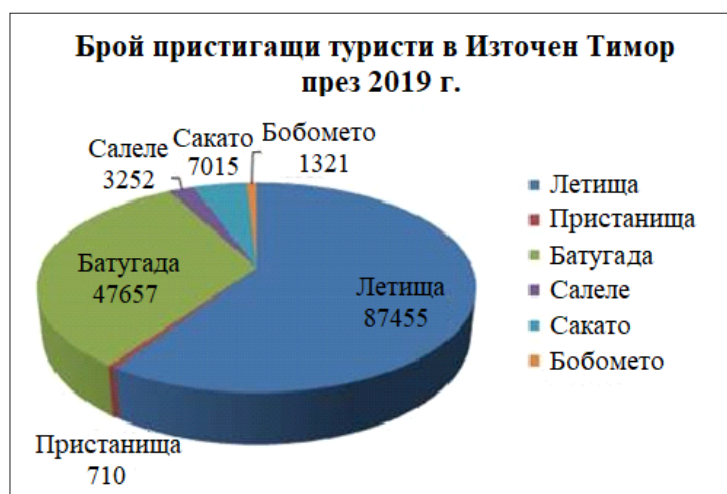
Източен Тимор също така ще разработи пазарни нишови предложения за посетители, търсещи приключенски туризъм, гмуркане и морски туризъм, преходи или културно-исторически туристически преживявания (Ministry of Tourism..., 2012, p. 144).

До 2030 г. Източен Тимор ще има добре развита туристическа индустрия, привличаща голям брой международни посетители, допринасяйки значително за доходите на националните и местните общности и създавайки работни места в целия регион (Government of Timor-Leste..., 2012, p. 152).

Туризмът е зараждаща се индустрия в Източен Тимор с добър потенциал. С оттеглянето на мисията на ООН, което сигнализира на света, че страната е мирна и стабилна, започна реализация на стратегическия план за развитие.

Въпреки това наличните данни от официални правителствени източници показват, че пристигащите туристи в Източен Тимор продължават да бъдат сравнително малко на брой.

Регистрирани са общо 147 410 пристигащи, влизащи в Тимор-Източен през 2019 г. през всички входни точки – летища, морски пристанища и сухопътни пунктове (Фиг. 3). Този общ брой включва тези, които посещават страната по различни причини, включително завръщащите се жители на Източен Тимор.

Фиг. 3. Брой пристигащи в Източен Тимор през 2019 г.
Източник: Ministry of Tourism.

Пристигащите посетители с цел „почивка“ по националност са: Австралийски съюз – 50%, ЕС, Великобритания – 25% (очакваните португалци не са толкова много – 6%), от останалия свят (С. Америка, Азия, Нова Зеландия и др.) – 25%. Трябва да се отбележи, че наличните данни за посетителите на ниво дистрикт са много неравномерни, тъй като не всички места за настаняване регистрират посещения и не са сигурни за дните на престоя.

Развитието на туризма в Източен Тимор зависи от наличието на надеждни въздушни услуги на конкурентни цени, поради географското местоположение на страната и от това, че е островна държава (но има и обща граница с Индонезия). Чрез въздушни линии Източен Тимор в момента е свързан директно с Денпасар (Бали, Индонезия), Дарвин (Австралийски съюз) и Сингапур.

Тъй като търсенето на пътувания до (и от) Тимор-Източен Тимор нараства, ще има увеличение на превозвачите, летящи по тези (и вероятно други) маршрути на къси разстояния. Възстановяването на конкуренцията по маршрута Дили/Денпасар, с неотдавнашното стартиране на авиокомпания Sriwijaya, предполага, че има малко законодателни и политически ограничения за стартирането на нови конкурентни превозвачи и полети, освен пазарното търсене и финансовите параметри. Това обаче може да не е така за всички маршрути (например маршрута Дарвин/Дили, където Air North в момента фактически има монопол и в резултат на това се радва на относително високи цени на билетите).

Потенциалните директни полети от други места на по-дълги разстояния изглеждат ограничени както от невъзможността на летището в Дили да обслужва по-големи самолети, така и от липсата на достатъчно търсене на пътувания с цел почивка до Източен Тимор, които да направят подобни полети на дълги разстояния конкурентоспособни. Мнозинството от пътниците предпочитат да летят директно до избраната дестинация, а Източен Тимор има предимство в това, че е свързан както с Бали, така и със Сингапур с отличната им връзка за полети до големите международни пазари. Задържането и развитието на по-конкурентни цени и удобно времеви въздушни услуги на летището Дарвин също е жизненоважно за нарастващия брой посетители от Австралийски съюз.

Разположението на Източен Тимор на изток от Бали и скачащият по остров Нуса Тенгара маршрут за организирани туристи и индивидуални пътници означава, че някои международни посетители от по-далеч от Индонезия (т.е. предимно австралийци или европейци) пристигат през сухопътната граница с обществен транспорт или лично превозно средство. Сериозно предизвикателство за достъпа по този маршрут е задължителното изискване за неиндонезийски и португалски граждани да получат предварително „разрешение за кандидатстване за виза“, преди да пристигнат на сухопътния граничен пункт. Обикновено се изисква престой от минимум 3 работни дни в Купанг, за да се получат необходимите документи от посолството. Това изискване влияе възпиращо върху увеличаване броя на чуждестранните туристи в Източен Тимор.

Сравнително малък брой „почиващи“ пристигат в пристанището на Дили по море – т.е. с екипажи на частни яхти.

На ниво дистрикти повечето ключови туристически места понастоящем са силно затруднени в развитието си, което е резултат от състоянието на местните пътища, а в някои случаи и от липсата на редовен транспорт. Това е сериозен проблем за пътниците, които искат да посетят места като Валу (остров Джако) и Хато Буилико (планината Рамелау) и подобни предизвикателства при пътуване правят лоша реклама на кандидат-пътешественици, които търсят информация за Източен Тимор.

Източен Тимор наистина има добър потенциал за развитие на туризъм, но ръст в броя на пристигащите няма да бъде постигнат лесно поради степента на ограничения (напр. лоши пътища, наличие на прясна вода, стандартите за настаняване в отделните дистрикти, увеличаване на броя на крокодилите, капацитет на човешките ресурси и др.) и физическите и социалните характеристики на страната.

Почиващите в Източен Тимор коментират, че в сравнение с други международни туристически дестинации, той предлага красива, но не зашеметяваща природа, включително някои планини и предимно красиви, но сравнително малки плажове. Въпреки че не винаги са лесно достъпни, те намират историята и културата на Източен Тимор за интересни. Посочените отзиви включват:

- Суровата неразвита природа на Източен Тимор – предлага наистина вълнуващо изживяване – предизвикателна е и забавна;
- Разнообразен красив природен пейзаж – има какво да се види, дори ако това включва пътуване по ужасни пътища, пътуване с претъпкани автобуси/ферибот и т.н.;
- Интересна култура – включително селата с техните традиционни къщи и начин на живот;
- Приятелски настроени, услужливи хора;
- Пригодност за турне (задвижване на 4 колела, мотоциклет и др.);

– Възможности за приключенски дейности, особено морски разходки.

Предпочитани туристически дестинации са Лаутем, остров Джако, Ком и националният парк Нино Конис Сантана. Планината Рамелау и красивата хълмиста зона около Мобис и Хато Буилико в Айнаро също имат си голям потенциал за привличане на туристи. Горещите извори Маробо и околните планински вериги привличат посетители в Бобонаро на запад. Остров Атауро определено има своите прелести за туризъм с красиви плажове, отлични възможности за гмуркане с шнорхел, наблюдение на китове и делфини в протока Уетар, възможности за разходка и много дружелюбни хора.

По отношение на предоставянето на туристически опит, през последното десетилетие беше направено много за улесняване на развитието на туризма в Източен Тимор (т.е. инфраструктурни проекти и т.н.) и за подобряване на предоставянето на услуги (например обучение на човешки ресурси). Разбира се, необходима е още много работа в тази посока.

Докато в Дили има много места за настаняване (предимно използвани от хора, работещи в Източен Тимор или посещаващи го по „бизнес“ причини), значителен брой ресторанти и някои публични туристически атракции, в провинцията туризмът все още е в начален стадий на развитие. Общественият транспорт е слабо развит, малко са местата за настаняване, ресторантите са недостатъчни, липсват атракции, ограничен е достъпа до информация (Tolkach, 2013, p. 65).

Очертават се няколко дестинации с отлични възможности за развитие на туризъм:

– Лаутем – о-в Ком – Настанителната база е недостъпна и местоположението оказва негативно влияние върху главния плаж; красивите близки плажове са трудно достъпни без личен транспорт; предлагат се сравнително малко дейности свързани с плуване, риболов и гмуркане; съществува риск от нападение от крокодили; има лош достъп до пътя; посетителите непрекъснато са преследвани от местни деца, продаващи сувенири от корали и черупки, включително от костенурки;

– Лаутем – Валу / о-в Джако / Тутуала – Изключително лош пътен достъп и липса на транспорт от Тутуала; зашеметяваща природа на остров Джако; много добри дейности, свързани с водата, но съществува риск от нападение от крокодил; необходимост от изграждане на нова настанителна база, липсват разнообразна храна и прясна вода за битови нужди; лош достъп до близките пещери;

– Айнаро – Хато Буилико – Районът притежава красива хълмиста природа и интересни села; има добри възможности за пешеходни турове; изключително лош пътен достъп с ограничен транспорт от Маубиссе; лоши езикови умения и др.;

– Айнаро – Мобис – И тук се наблюдава красива природа и интересни села; но са ниски стандарта и нивото на обслужване;

– Бобонаро – Малина /Бобонаро – Маробо/ – Страхотна природа в съчетание с традиционни села; същевременно съществуват много ограничени възможности за настаняване и проблеми с изхранването; горещите минерални извори са изключително трудно достъпни и няма никакви съоръжения освен основния басейн; липсват други занимания и лесно достъпни атракции;

О-в Атауро – Вила / Белой / Адара – Красив остров с ограничени възможности за настаняване и наличие само на няколко ресторанта. Добра достъпност от Дили по вода, но с много ограничени фериботни услуги, предлагащи се само през събота. Наличието на няколко красиви естествени плажове осигуряват възможности за плуване без опасност от крокодили. На места има отлични възможности за гмуркане. Красивите хълмове и бреговата линия предлагат възможности за приятни разходки. На моменти има много добри гледки за наблюдение на делфини и китове в протока Уетар (Carlos, Imines..., 2012, p. 34).

Всичко това показва, че разрастването на туристическия сектор в повечето дистрикти на Източен Тимор ще изисква значителни инвестиции от страна на правителството в туристическия маркетинг, в тясно сътрудничество с частния сектор, който не притежава необходимите инвестиции за изграждане на необходимата инфраструктура, като се регистрира все още ниска посещаемост и малка възвръщаемост на вложените средства.

В момента Източен Тимор е практически „невидим“ в международен план като туристическа ваканционна дестинация. Повечето потенциални международни посетители никога не са чували за Източен Тимор, а тези, които са го чували, обикновено все още вярват, че това е опасно място за посещение, тъй като го свързват с неотдавнашния конфликт, т.е. индонезийската окупация.

Туризмът е индустрия в световен мащаб и конкуренцията между различните дестинации е много силна – всички страни преследват потенциалните туристи. Поради силното ниво на конкуренция, промяната на тези възприятия и увеличаване на нивото на осведоменост за Източен Тимор като ваканционна дестинация ще изисква значителни маркетингови усилия и подход на целевия пазарен сегмент, за да се осигури възвръщаемост на инвестициите. Ще са необходими инвестиции и време, за да се изгради информираност за пазара, т.е. да се изгради марката „Източен Тимор“.

Дори сред потенциалните местни посетители в Източен Тимор (т.е. малайци и тиморци) няма много голяма осведоменост или познания за това какво е налично в отделните дистрикти от гледна точка на туризма. Това е разбираемо, тъй като е сравнително трудно да се намери информация и данни за контакт за настаняване и т.н., както и кога се организират различни събития. За сравнение, от Източен Тимор е много по-лесно да резервирате и организирате почивка до Бали, отколкото вътрешна почивка.

Източен Тимор обаче предлага редица дейности и преживявания, които заедно могат да осигурят една приятна и много интересна почивка.

Уебсайтовете и мобилните телефони определено сега са доминиращият ресурс, който посетителите използват, за да намерят информация и да резервират пътуване в чужбина. Ето защо качествен и актуален потребителски уебсайт за туризъм е от съществено значение за всяка туристическа дестинация.

В Източен Тимор в момента има сравнително ограничени международни маркетингови инвестиции от страна на правителството или частния сектор в онлайн ресурси или чрез по-традиционни канали за популяризиране. Например настоящият официален уебсайт за туризъм предоставя само основна информация и връзки към относително малък брой обекти за настаняване предимно в Дили.

В допълнение към инвестициите в туризма и развитието на политиката, настоящата стратегия на Министерството на туризма изглежда е фокусирана основно в краткосрочен план върху организиране на събития (с предимно местна публика) и присъствието на международни изложения за пътувания.

Туристическата търговия на Тимор-Източен включва малък брой местни туроператори, туристически агенции, транспортни оператори (напр. Timor Adventures, Mega Tours, Island Explorer Tours, Eco Discovery Tours, Compass Charters), базирани на сушата, и няколко офшорни, които представят Източен Тимор като една от редицата туристически дестинации (напр. Intrepid Travel). В много случаи такива туроператори се специализират в конкретни дейности като гмуркане, култура, образование, преходи и др.

Много места за настаняване (предимно разположени в Дили) също имат договорени онлайн агенти, които да ги представляват, напр. уебсайтове на трети страни като hotels.com, agoda.com и др.

Изграденият информационен център за посетители на Източен Тимор в Дили би могъл да играе важна роля в насърчаването на посещенията в Източен Тимор и дистриктите, но това изисква персонал с необходимите езикови умения, включително английски и опит в предоставянето на информация и услуги за резервации, както и съответното обучение.

Поради фрагментираната структура на туристическия сектор, създаването на единна туристическа организация на Източен Тимор, включваща всички заинтересовани страни от частния сектор, е от решаващо значение.

Текущата посещаемост и оценката на пазарния потенциал на туристическата дестинация Източен Тимор предполагат, че в краткосрочен план Австралийски съюз е приоритетният туристичес-

тически пазар за „ваканционни“ посетители. Вторичните пазари за „ваканционни“ пристигания са Европа, Азия и Северна Америка.

На този етап Източен Тимор не изглежда да има силен международен потенциал по отношение на необходимото време за пътуване в сравнение с конкурентните съседни дестинации – с изключение на Северната територия. Други затруднения са свързани с физическите ограничения на Източен Тимор, тъй като повечето от по-атрактивните плажове са сравнително малки и тесни, отчитат се ограничена наличност на прясна вода и липса на качествени атракции за този сектор (напр. развлечения, пазаруване и т.н.), дори ако са построени мащабни курорти.

Това показва, че определено има търсене на повече места за настаняване (малки хотели и къщи за гости) в красивите леснодостъпни крайбрежни райони с добри плажове, предлагащи плуване и релакс за близките пазари като Дарвин (поради опасностите от плуване в техните собствени води, т.е. ужилвания, крокодили и т.н.).

На вътрешно ниво има потенциал за увеличаване на броя на хората, посещаващи основните туристически дестинации с цел почивка. Въпреки това, голяма част от тези посещения ще продължат да бъдат концентрирани предимно през уикенда и официалните празници. Тиморците предпочитат да остават със семейството си, когато пътуват, и не се занимават с търговски дейности. Тези тиморци, които могат да си позволят и искат да почиват и да посещават големи търговски обекти, е много по-вероятно да отидат на места като Бали (Coraki, 2013, p. 111).

След признаване на назовисимостта през 2002 г. бе постигнато много, но развитието на туристическия сектор на Източен Тимор все още е изправено пред много предизвикателства:

- Има сравнително малко информация на международния пазар за Източен Тимор като туристическа дестинация и е много трудно за потенциалните посетители да намерят информация за предлаганите туристически услуги както отвън, така и на място в страната. По-голямата част от информацията, която съществува, е негативна по отношение на скорошната инвазия, т.е. Източен Тимор все още се възприема като опасно място за посещение и това мнение се подсилва от съветите за пътуване на много чуждестранни правителствени уебсайтове. Маркирането и позиционирането на Източен Тимор предстои да бъде разработено;

- Съществуващият туристически сектор е фрагментиран и се отчита значително недоверие между различни оператори и националности. Липсата на сътрудничество в рамките на сектора означава, че той ще бъде неефективен както по отношение на международния маркетинг (т.е. конкуренция с други туристически дестинации), така и по отношение разработването на политики и привличането на инвестиции с цел изграждане на необходимата инфраструктура и т.н.;

- Източен Тимор е сравнително труден за достъп от много пазари (включено като време за пътуване) и е скъпа дестинация за посещение в сравнение с много азиатски и тихоокеански съседи;

- Източен Тимор е труден за придвижване от гледна точка на пътища и ограничен редовен транспорт и поради това много ключови атракции са труднодостъпни, напр. Джако, Хато Буилико и Маробо Спрингс и др. Лошите пътища и продължителното време за пътуване правят някои дестинации недостъпни за посетители с ограничено време. Стандартите за превозни средства често са много лоши, особено таксите, пренаселеността е проблем и стандартите за обслужване често не са на ниво;

- Много инфраструктурни изисквания (пътища, водоснабдяване, изхвърляне на отпадъци, електричество, телекомуникации и т.н.) все още се разработват и повечето съоръжения за настаняване, особено извън Дили, не отговарят на международните изисквания за посетители по отношение на физически удобства, чистота или стандарти за обслужване, поддръжка и т.н.;

- Други ограничения включват липсата на лесно достъпни банкови съоръжения извън Дили, малко фирми, които приемат кредитни карти и високи разходи за посетители за кратък престой;

– Съществуващите пропуски в законодателството и липсата на планове за управление създават трудности, несигурност за инвестиции и уязвимости по отношение на интересите на местната общност, опазване на околната среда и др.;

– Нисък капацитет на човешките ресурси в области като бизнес умения, гостоприемство, екскурзоводство и т.н. Повечето хора, работещи в туристическия сектор, по разбираеми причини, изглежда имат много ограничен опит в международния туризъм в действие (т.е. те не са пътували извън Източен Тимор) и липсва култура на обслужване на клиенти в национален мащаб. Езиковите умения, т.е. малко англоговорещи, също са ограничение, възпрепятстващо растежа на туризма, тъй като много от посетителите не говорят тетунски, португалски или индонезийски;

– За разлика от Източен Тимор, в България професионалното обучение се провежда както в системата на формалното образование, така и чрез форми на неформалното обучение (Dimitrova, 2021, p. 7);

– Потенциалният риск от атаки на крокодили (без значение колко нисък е в сравнение с пътнотранспортните произшествия и т.н.) е значително ограничение за развитието на туризма. За да се развива туризмът, посетителите трябва да се чувстват добре и в безопасност в Източен Тимор.

Подобни ограничения пред развитието на туристическия сектор в Източен Тимор очевидно оказват влияние върху ръста на туристическите посещения в повечето дистрикти.

Заклучение

И в бъдеще развитието на туристическия сектор е с важна роля за икономическото развитие на Източен Тимор, предвид неговото местоположение в Азиатско-Тихоокеанския регион. Растежът в туризма ще донесе така необходимите валутни приходи и заетост както в Дили, така и в повечето дистрикти.

Увеличаването на броя на пристигащите посетители обаче няма да бъде лесен процес поради сравнително ограничените възможности на Източен Тимор и близките конкурентни ваканционни дестинации Бали и Сингапур и нововъзникващите като Камбоджа, Нуса Тенгара (Малки Зондски острови, Индонезия) и Източна Малайзия.

По-нататъшното успешно привличане на все по-голям брой посетители ще зависи от наличността на въздушните полети, по-лесното пътуване по суша, съобразяване с пазарното търсене, подобряване на съоръжения, атракции, дейности и услуги, особено в най-посещаваните райони.

Постигането на успех в туризма ще зависи и от това тези посетители, които почиват в Източен Тимор, да получат приятни изживявания, физическата среда да бъде защитена, а местните общности да се възползват пряко от туризма, за да останат гостоприемни.

Поради естеството на туристическия сектор е необходимо участието както на частния сектор, така и на държавата.

REFERENCES

1. **Carlos, S., J. Imines. 2012.** The Potential for Cultural Tourism – Boolaroo, Acinar and Lautem Districts.
2. **Coraki, S. 2013.** Gender Equality and Tourism – Timor-Leste ILO.
3. **Dimitrov, S. 2009.** East Timor – politico-geographical characteristics. Scientific Conference „Bulgaria, Bulgarians and Europe – Myth, History, Contemporary“, University of St. Cyril and St. Methodius, Vol. III, Veliko Tarnovo, pp. 528–535. (In Bulgarian)
4. **Dimitrova, T. 2021.** National policy in the context of European standards in the field of vocational training. International Scientific Journal „Scientific Horizons“, № 6 (46), pp. 5–11. (In Bulgarian)
5. Government of Timor-Leste, 2012. Timor-Leste Strategic Development Plan 2011–2030.
6. **Lukanov, A., et al. 2007.** Countries of the World 2007–2008. Handbook, Gloria Palace, Sofia. (In Bulgarian)
7. **Mateev, Il. 2009.** East Asia: Economics and Politics. Faber Publishing House, Veliko Tarnovo. (In Bulgarian)

8. **Mateev, Il. 2009.** Regional integration associations. Faber Publishing House, Veliko Tarnovo. (In Bulgarian)
9. **Ministry of Tourism, 2012.** Government of Timor-Leste, and Plan of Activities 2012–2017.
10. **Ministry of Tourism,** Government of Timor-Leste Discover Timor-Leste, 2012.
11. **Parashkevov, Pl. 2013.** Geography of the Crossroads – The Black Sea region between East and West. Faber Publishing House, Veliko Tarnovo. (In Bulgarian).
12. **Tolkach, D. 2013.** Establishing Community Based Tourism in Timor-Leste.
13. Tourism Statistics in Timor-Leste, 2019. General Directorate of Statistics 21 November.

За контакти:

Слави Димитров, професор, доктор

Служебен адрес: В. Търново, ул. „Арх. Георги Козарев“ 1, корпус 4

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Стопански факултет

Катедра „Туризм“

Ел. поща: s.dimitrov@ts.uni-vt.bg
